

Pogovori s sodobniki



Foto: Ana Geršak

Tina Kozin z

Alešem
Gabričem

Kozin: Vodenje Matice ste prevzeli v začetku leta 2018, kmalu po decembrskem sprejemu Zakona o Slovenski matici (2017), ki naj bi prinesel odrešitev po zelo težkem obdobju, ko financiranje Matice ni bilo zakonsko urejeno in je bil zato njen obstoj ogrožen. Kako se spominjate obdobja pred sprejetjem tega zakona in kakšen izziv je za vas takrat pomenilo sprejeti vodenje te ugledne ustanove, v kakšni kondiciji ste jo prevzeli?

Gabrič: Lahko bi začel takrat, ko me je Drago Jančar predlagal za člana upravnega odbora in sem se kot najmlajši član odbora med akademiki in uglednimi izobraženci po eni strani počutil zelo počaščeno, po drugi pa neprijetno, kot da ne sodim v tako izbrano družbo.

Najprej bom odgovoril na drugi del vprašanja in se vrnil v čas pred sprejemom zakona, ko sem bil tudi sam vključen v pogovore za njegovo pripravo, levji delež tega dela pa so opravili Drago Jančar, tedanji predsednik Matice Milček Komelj in podpredsednika Tadej Bajt, tedaj tudi predsednik akademije, in Janez Stergar. Odgovornim je bilo treba dopovedovati, da s sklicevanjem na evropsko zakonodajo ne bomo uspeli, temveč moramo v argumentiranju zakona poudariti, kaj je bilo pri slovanskih maticah vedno specifično, namreč, zakaj so sploh nastale. Kot zgodovinar, ki se ukvarja s kulturno zgodovino, sem tako sodeloval pri oblikovanju argumentacijskega gradiva. Potem sem bil – verjetno še zaradi nekaterih drugih svojih predlogov – predlagan za kandidata za predsednika ter nato na volitvah



Aleš Gabrič

izvoljen, kar je presenetilo tudi mene. Kot rečeno, malce zaradi strahu, ali sem za to pisano, zelo kvalificirano družbo sploh primeren.

Člani vodstva smo seveda vedeli za težave, ki nas bodo čakale in so bile povezane s tem, da Matica ni imela urejenega sistemskega financiranja, sprejem zakona pa je marsikaj postavil na glavo. Najprej je z njim, na primer, prišel nov stil poročanja, ki ga je zahteval reden dotok proračunskih sredstev. Kar se kondicije Matice tiče, je bila za oblikovanje programa v tedanjem obsegu povsem solidna, finančna situacija pa seveda ni bila rožnata. Izkazalo se je, da so bili dolgovi večji od pričakovanih, in je bilo treba najprej sanirati situacijo za nazaj – soočenje s tem ni bilo najprijetnejše. Poleg tega je redno državno financiranje, ki predstavlja le manjši del našega financiranja, zahtevalo zagotovitev redne finančne službe. Že ob kandidaturi sem najavil, da se bomo morali na žalost najprej ukvarjati z organizacijskimi in ne z vsebinskimi vprašanji, kot bi bilo v neproblematičnih razmerah običajno, in tudi na prvem zboru članov po izvolitvi sem poročilo o opravljenem delu še začel s tehničnimi zadevami. Leta 2021 pa so bile v poročilu na prvem mestu že zabeležene vsebinske zadeve. Naredili smo torej premik in danes, ko razpravljamo v vodstvenih organih, lahko najprej govorimo o tem, kaj in kako naj bi naredili, nato pa pride na vrsto finančni položaj in ugotavljanje, ali imamo za to sredstva oziroma kje bi jih lahko dobili.

Kozin: Pa danes za nemoteno delovanje zadostujejo državna sredstva? Izdaje Slovenske matice so pogosto omogočala tudi sponzorska oziroma donatorska sredstva.

Gabrič: Sredstva, ki nam jih zagotavlja Zakon o Slovenski matici, so v izhodišču tri plače, določene na minimalnem nivoju, vse, kar to presega, mora priskrbeti Matica. To je ob sprejetju zakona predstavljalo približno petino društvenega proračuna. Ostalo pridobimo prek projektov na razpisih JAK in ARIS, z oddajanjem prostorov, nekaj je tudi sponzorskih sredstev, občinskih subvencij ipd. Zakon nam dejansko omogoča vzdrževanje osnovne ekipe, za katero vemo, da lahko dela, in se nam ni treba ukvarjati s tem, ali bomo sploh dobili denar za njihove plače. Seveda bi radi izdali kakšno knjigo več, a to je že odvisno od dodatnih sredstev.

Kozin: Je danes, ko simbolna vrednost knjige še kar pada, sponzorje težje najti kot nekoč?

Gabrič: Pri naših vlogah, ki jih naslavljamo na lokalne skupnosti in gospodarstvo, so odzivi različni. Novomeška Krka je na primer zelo zadovoljna z našimi programi za mlade – imamo razpis za mlade filozofe in naravoslovce, ob 160-letnici smo imeli v sodelovanju z Glasbeno matico še razpis za mlade skladatelje za uglasbitev nekaterih pesmi, ki so bile izdane pri Matici. Predstavniki tovarne Krka so videli rezultate teh razpisov in nam kot sponzorji še naprej radi pomagajo. Nekaj dodatnih sredstev pridobimo v koordinaciji z drugimi organizacijami, saj za dogodke ali znanstvena dela vedno iščemo sozaložnike ali sofinancerje. Pri simpozijih se dogovarjamo z raziskovalnimi organizacijami, za zbirke Mestne knjige ali Slovenske pokrajine nagovarjamo občine, na katere se naši projekti nanašajo, in v zadnjih letih pri slednjih najdemo vse več posluha. Včasih sicer slišim pripombe, da Matica ne sme biti samo ljubljanska; na to odgovorim, da je Matica vseslovenska ustanova, kar pomeni, da se naša literarna dela in naši dogodki niti približno ne omejujejo samo na Ljubljano, temveč potekajo po vsej Sloveniji in tudi v zamejstvu. Ker smo prisotni tudi drugje, lažje nagovorimo lokalne skupnosti.

Kozin: Slovenska matica je vedno ohranjala tesne stike s Slovenci onstran državnih meja ...

Gabrič: Matica je bila ustanovljena in je dolgo delovala kot društvo, ki združuje slovenske intelektualce ne glede na to, kje živijo. Če bi pogledali seznam članstva v času njenih začetkov, v 19. stoletju, bi videli, da je bilo veliko Matičinih članov na Dunaju, ki je bil seveda največje univerzitetno središče za naše izobražence, tudi v drugih visokošolskih središčih so bili slovenski umetniki in znanstveniki. Ker se ti danes nahajajo tudi v Gorici, Trstu, Celovcu, so tja usmerjeni tudi naši dogodki in prireditve, torej: usmerjeni so v kraje, kjer je naše članstvo in kjer pričakujemo občinstvo in nove sodelavce.

Kozin: Kakšna je bila struktura članstva Matice v prvih desetletjih, koga je povezovala – in koga, koliko članov povezuje danes?

Gabrič: Predpisi o članstvu so se skozi obdobja spreminjali. Včasih je obstajalo dvojno članstvo – aktivni člani in Matičini podporniki. Vsak, ki aktivno sodeluje z Matico, in tako je bilo tudi nekoč, dobi vabilo k vstopu v članstvo Matice. Danes imamo več kot 400 članov. Po starih predpisih smo imeli tudi člane podpornike, ki so bili kupci knjig. Ker so bile naklade

včasih visoke, znanstvena knjiga se je tiskala tudi v dva ali tri tisoč izvodih, je bilo tudi teh članov veliko, vendar tega članstva danes ni več. Danes je distribucija knjig drugačna, veliko jih odkupi razširjena mreža knjižnic, naklade so manjše, hitro razprodane pa lahko ponatisnemo.

Kozin: Kako kaže razumeti samo institucijo društva v 19. stoletju in kako danes? Zakaj je pomembno, da je Matica vsa ta leta ohranila strukturo društva?

Gabrič: Matica je ena redkih, ki vztraja pri tej obliki. Vedeti moramo, da so imele matice ravno kot društva pomembno vlogo predvsem pri malih slovanskih narodih, torej tistih, katerih jezik se je šele prebijal v uradno rabo, v državni šolski sistem ali državne kulturne ustanove. Zato matica bistveno več pomeni za Slovence ali Slovake kot pa za Čehe, ki so že imeli češke gimnazije, češko univerzo v Pragi in češke kulturne ustanove. Ali za Poljake, ki so že imeli krakovsko univerzo in so se potegovali za drugo poljsko univerzo. Tega Slovenci ali Slovaki, tudi Srbi v Avstro-Ogrski, še niso imeli, prav tako so se za enakopravne ustanove še borili Hrvati. In pri teh narodih so matice odigrale ključno vlogo, saj so društva prevzela funkcije državnih znanstvenih in kulturnih ustanov, društva so bila njihov nadomestek. Slovenci smo imeli štiri taka temeljna društva: Južni sokol, ki je kasneje prešel v Zvezo telesno kulturnih organizacij; Dramatično društvo, ki je že v času ustanovitve preseglo dejavnosti društva, ki pripravlja samo prireditve. Že ob ustanovitvi se je formiralo kot temelj za slovensko poklicno gledališče, za slovensko gledališko akademijo in za izdajanje gledališke literature. Enaka načela je sprejela Glasbena matica na svojem področju. Torej gre za bistveno preseganje dejavnosti običajnega kulturnega društva. Slovenska matica je imela vzdevek "Naša mala akademija" in je bila kot taka ustanova, od katere se je pričakovalo, da bo pripomogla k ustanovitvi slovenske univerze in akademije. Ob beletristiki je izdajala zahtevno znanstveno literaturo in je ob koncu 19. stoletja že imela stike s podobnimi evropskimi ustanovami, znanstvena združenja so tudi iskala stik s Slovensko matico. Društva so torej opravljala dejavnosti, ki jih pri večjih narodih opravljajo poklicne državne ustanove. Dramatično društvo se je, ko je doseglo svoje cilje, razpustilo, sokolsko nadaljevanje bi lahko iskali v današnjih športnih društvih, a imamo za to dejavnost tudi profesionalne ustanove in zveze. Tudi Glasbena matica deluje v bistveno manjšem obsegu, saj imamo po njeni zaslugi Akademijo za glasbo in filharmonijo. Slovenska matica pa še kar vztraja, ne glede na to, da so bili njeni temeljni cilji doseženi.

Iz pripovedovanja starejših članov sem razbral, da so v devetdesetih letih 20. stoletja obstajale tendence po privatizaciji, vendar so vsi takratni člani in Drago Jančar, dolgoletni tajnik Matice, vztrajali, da do tega ne pride in da Slovenska matica še naprej deluje kot društvo, saj ji to zagotavlja popolno avtonomijo pri načrtovanju programa.

Kozin: Ko sva ravno omenila “Našo malo akademijo” – kako danes vidite vlogo in pomen Matice v našem prostoru, tudi ob boku prej omenjenih institucij?

Gabrič: V njih ne vidimo konkurence, temveč partnerja za sodelovanje. Matica je bila zraven pri ustanavljanju Univerze, svoj bogati knjižni arhiv je takrat prepustila predhodnici današnje Narodne in univerzitetne knjižnice in delno tudi Filozofski fakulteti. Bila je med pobudniki pri ustanavljanju Akademije. Če bi gledali po logiki razvoja iz 19. stoletja, bi lahko kdo rekel, da je Matica opravila svoje in je zato ne potrebujemo več. Vendar Matica še vedno dela na enakih osnovah in lahko rečem – mislim, da bi mi v tem pritrdila tudi nasprotna stran –, da vsi zelo radi sodelujemo. Matica je bila tako pobudnica simpozija ob 100-letnici Univerze, s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti smo sodelovali pri več projektih. Ob načrtovanju programa mislimo tudi na poklicne ustanove, v katerih delajo člani Matice, ter se poskušamo povezati pri organizaciji dogodkov. Redno sodelujemo s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, pogosto smo sozaložniki z Znanstvenoraziskovalnim centrom SAZU ali s Filozofsko fakulteto, letos prirejamo simpozije skupaj z Univerzitetno knjižnico Maribor, z Naravoslovnotehniško fakulteto ljubljanske univerze in s Slovenskim šolskim muzejem, povezujemo se s stanovskimi društvi, na lokalnem nivoju iščemo stike z lokalnimi ustanovami, v vseh vidimo možnost sodelovanja in širšega doseganja ciljev, ki smo si jih zadali. Vemo, da danes razpisi za javna sredstva spodbujajo multidisciplinarnost – upal bi si trditi, da največjo raven multidisciplinarnosti na različnih svojih dogodkih dosega prav Slovenska matica. Na simpoziju ob 200-letnici ljubljanskega kongresa smo zbrali strokovnjake za zgodovino, mednarodno diplomacijo, glasbeno, literarno in likovno zgodovino, krajinsko arhitekturo, etnografijo ... Tako interdisciplinarnost redko dosežejo tudi poklicne ustanove, v katerih smo zaposleni.

Kozin: Prej ste že omenili razpise za mlade, pa vendar: kako Slovenska matica skrbi za svoj podmladek in, po drugi strani, v kakšnem razmerju do

mladih se vzpostavlja? Vas zanima dialog z mladimi, njihovo vključevanje v vaše delovanje in, če da, kakšen dialog vas zanima?

Gabrič: Eno je stremeti k vrhunski produkciji, drugo je pritegovanje mladih, tako na umetniškem kot na znanstvenem področju. Se bom najprej dotaknil slednjega, ker se s tem ukvarjam tudi sam. Pri znanstvenih simpozijih in prireditvah, ki jih organiziramo, poskušamo vključiti mlade in jih na ta način pripeljati v aktivno članstvo Matice. V zadnjih letih smo na pobudo tajnice-urednice Ignacije Fridl Jarc – in ta tendenca ima tudi splošno podporo vodstva Matice – 4. februarja, torej na dan Slovenske matice, objavili razpise za mlade. Začeli smo z razpisi za filozofe, pri katerih naša komisija pripravi temo, sodelujoči pa pišejo eseje na to temo. Najboljši so nagrajeni, njihovi prispevki pa so objavljeni v *Glasniku Slovenske matice*. Vsi, ki sodelujejo, so vključeni tudi v Klub mladih Slovenske matice in uživajo vse ugodnosti članstva. Lani se je pridružil še naravoslovni natečaj za mlade. Zmagovalec je tudi mene, ki nisem domač v naravoslovju, navdušil. Ob praznovanju 160-letnice Slovenske matice smo dodali še razpis za mlade glasbenike. Mlade znanstvenike poskušamo pritegniti na predavanja ali simpozije. Prizadevamo si torej, da ne bi postali “senat” ali svet starcev, zavedamo se, da brez idej mladih ne gre. Pri vseh društvih so vzponi in padci, to vidim tudi kot zgodovinar, ki se dosti ukvarja z društveno zgodovino. Ta pokaže, da je najmanj padcev pri tistih, ki pazijo, da je članska struktura generacijsko pestra, da vpeljujejo nove ideje, ki nam morda niso všeč ali jih ne poznamo, saj le to omogoča plodno razpravo.

Kozin: Znano je, da je Matica doživela razcvet v času, ko jo je vodil Fran Levce (1893–1907). Omenila sva tudi pomembno vlogo Draga Jančarja, ki je v vlogi tajnika v Matici deloval petintrideset let. Katere posameznike v njeni zgodovini kaže v tem smislu še izpostaviti?

Gabrič: Če pogledamo bogato literaturo, ki je bila doslej o Matici napisana, vidimo, da so v njej kot viški izpostavljena tri obdobja. Matica je bila ustanovljena, da zapolni manko, ki sem ga že omenil. Pri tem Slovencem sicer ni bilo treba začeti iz nič, saj je pismenost od šolske reforme ob koncu šestdesetih let 19. stoletja zelo hitro naraščala, a najprej je bilo treba začeti s splošno pismenostjo in širjenjem branja. Pri Levcu, ki ste ga omenili, že naletimo na zahteve po posebnih zbirkah, Knezovo knjižnico za izvirno slovensko literaturo, Prevode iz svetovne književnosti in zbornik za znanstveno literaturo – skratka pri njem že naletimo na

strukturo, ki jo pričakujemo od zahtevne založbe. To je uspelo vpeljati Levcu in tudi naklade so bile takrat izjemne, za znanstveno literaturo so na primer presegale 3000 izvodov, kar je danes skorajda nepredstavljiva številka. Povsem upravičeno se torej Levčevo obdobje omenja kot prvi velik vzpon Matice.

Drugega običajno povezujemo z obdobjem Antona Melika v petdesetih letih 20. stoletja; Matico je vodil do svoje smrti leta 1966. On je že med prvo svetovno vojno – sicer pod psevdonimom – v Ljubljanskem zvonu zapisal, da bomo morali Slovenci po vojni dobiti univerzo in akademijo, naloga Matice kot tedaj najpomembnejše slovenske ustanove pa naj bi bila, da ju ustanovi, sicer bo morala večno obžalovati, da v ključnem trenutku ni naredila prave poteze. Po drugi svetovni vojni je bila Matica v krizi, ker je bila, kot Glasbena Matica, za komunistično oblast nezaželeni otrok meščanske dobe, ki ga v socializmu ne potrebujemo več. V petdesetih letih je Matica pod predsedovanjem Antona Melika dobila svoje mesto v takratnem sistemu. Ostala je sicer brez večine premoženja, ki ji je bilo z nacionalizacijo odvzeto, a založniški temelj je bil trdno postavljen. Ob tem, da se je knjižna produkcija obnovila na temeljih, ki jih je postavil Levec, smo dobili še nekatere nove zbirke – nastala je predvsem močna filozofska knjižnica, produkcija pa je odtlej brez padcev.

Tretje pomembno obdobje sodi v čas Draga Jančarja, ki ste ga omenili. Tajnik je postal v času predsedovanja Boga Grafenauerja, ki ga je njegov naslednik Primož Simoniti ocenil kot tretji višek Matice. Takrat poleg naraščajočega knjižnega programa pod urednikom Dragom Jančarjem dobimo še številne simpozije, okrogle mize in tribune, kombinacije različnih dogodkov, za katere je dal pobudo Bogo Grafenauer. To je bilo v osemdesetih letih minulega stoletja, ko je bil v Sloveniji še čas socializma, a slovenske inačice socializma, ki je bil odprt za dialog. Razna protestna stališča in protestne note Matice so imeli močen odmev. V sedemdesetih letih je začel izhajati tudi *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike*, s katerim se je ob humanistiki okrepilo tudi naravoslovje. Tretji višek, v literaturi povezan z Grafenauerjevim predsedovanjem, bi sam podaljšal še v čas njegovega naslednika Primoža Simonitija, ki je bil predsednik v času osamosvajanja Slovenije. Matica je takrat nudila prostor za zborovanja ali druženja nekaterim novonastajajočim strankam; podobno kot je leta 1941 v njenih prostorih potekal 1. plenum kulturnih delavcev Osvobodilne fronte. Na prireditvah in v izjavah Slovenske matice so ob prelomu v devetdeseta v kulturniški besednjak zavili tudi izrazito politične teme in si z njim prizadevali za demokratičen razvoj Slovenije.

Kozin: Uredniško politiko Draga Jančarja je odlikovalo tudi to, da je odpiral literarni prostor takrat nezaželenim, prepovedanim ali odrinjenim avtorjem, pa tudi avtorjem, ki so v svojih delih tematizirali slovenstvo, kritično reflektirali naš čas in prostor. Je to še eno izmed osrednjih področij, v katerega naj bi bil usmerjen vaš leposlovni program? Vem, da niste urednik za leposlovje, a vendar me zanima vaše mnenje ...

Gabrič: Mislim, da absolutno. Drago Jančar je uredništvo sicer sprejel v zelo specifičnem času, ko so intrigantne teme prodirale na plan, a so bile tudi literarno zelo močne.

V času Draga Jančarja je končno izšel roman Branka Hofmana *Noč do jutra*, ki odpira tematiko informbiroja in katerega izid je bil zaradi zakulisne cenzure leta 1975 prepovedan. Ne pozabimo, da je bilo delovanje Matice ob začetku prve svetovne vojne zamrznjeno zaradi romana *Gospodin Franjo* Frana Maslja Podlimbarskega. V osemdesetih letih je začelo na površje naplavljati različne vidike aktualnih žgočih tem. Takšne bi našli tudi danes – naj omenim samo knjigi Christine Arnothy *Imam petnajst let in nočem umreti* ali pa *Senca brez človeka* Nataše Konc Lorenzutti; obe tematizirata trpljenje otrok med vojno. Taka dela so vedno aktualna, izrazito aktualna so vnovič v času današnjih vojn, ki niso tako oddaljene od nas, da jih z begunci ne bi občutili tudi sami. Tovrstne teme so vedno dobrodošle, saj nas opominjajo na stvari, ki se ne bi smele dogajati, pa se nato v ciklusih vedno znova odvijajo pred našimi očmi. Mislim, da naše literarno uredništvo in glavna urednica pazita na to, da bomo take teme in opomnike dobivali v ličnih knjižnih izdajah. Pa tudi skozi prireditveni program lahko Matica kot kulturno društvo opozarja na aktualne dogodke, tak primer je bil na primer kulturni večer o ukrajinski kulturi in zgodovini. Srečujemo se tudi s pobudami, naj sprejmemo politično izjavo ali izjavo o aktualnih razmerah, a Matica se je temu od nekdaj izogibala. Ves čas pa poudarjamo, da si vsi jeziki in narodi na svetu zaslužijo enakopravnost, kar smo hoteli poudariti tudi z izdajo knjige *Jeziki in ljudstva Evrope*, ki je izšla v času slovenskega predsedovanja Evropski uniji. V njej so enakopravno zastopani tudi vsi tisti evropski jeziki, ki si še le prizadevajo za to, da bi jim država priznala enakopravni status. Mislim, da imamo Slovenci s tem manjše težave kot nekateri drugi; nekoč sem se pogovarjal z dvema Francozinjama, mlajšima znanstvenicama, o tem, kakšne pravice Slovenci priznavamo narodnim manjšinam. Zgrožen sem bil, ko sem slišal nasprotovanje ideji, da bi Francija priznala podobne pravice njihovim manjšim jezikom – korzijsčini, bretonščini, baskovščini, oksitanščini ... –, češ, če

jim priznamo to, bodo zahtevali vedno več. Šokiral me je ta centralistični pogled pri izobraženkah, ki sta možnost priznanja pravic manjšim jezikom občutili kot grožnjo Franciji.

Kozin: Konec 19. stoletja je v odboru Matice potekal tihi boj glede založniškega programa, in sicer glede razmerja med leposlovnimi in znanstvenimi deli. Kako danes gledate na to razmerje, torej na razmerje med leposlovjem, znanstvenimi in strokovnimi deli?

Gabrič: Tu spet govoriva o obdobju Frana Levca, ki se je zavzemal za nove, izrazito znanstvene teme. Za to se je zavzemal, še preden je postal predsednik. Upoštevati moramo širši okvir, v katerem je nastala Matica – v času njene ustanovitve in še nekaj desetletij pozneje ni mogla biti v polnosti uresničena zahteva Matice po izdajanju znanstvene literature. Slovenščina se je morala najprej uveljaviti v gimnazijah. Šele ko je postala učni predmet na gimnazijah in študijska smer na dunajski univerzi, se je začela utrjevati slovenska znanstvena terminologija. In šele ko so Slovenci doštudirali neko disciplino na univerzi in se odločili, da bodo pisali v slovenščini, so potrebovali založbe za izdajo takšne knjige. Če se sprehodiva še osemdeset let nazaj pred ustanovitev Matice, ko je Linhart objavil prvi del *Poskusa zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, seveda še v nemščini, je že v predgovoru zapisal, naj mu bralci oprostijo, ker tiskarne, kjer bi se lahko tiskale njegove knjige, nimajo specifičnih znakov za slovanske črkopise. To je takrat veljalo predvsem za poljščino in češčino, saj gajica pri južnih Slovanih seveda še ni bila v veljavi. Torej: šele ko so izpolnjeni določeni pogoji, potrebujemo posebno založbo za znanstveni tisk. Pri Slovencih se je ta struktura ustvarjala nekaj desetletij od ustanovitve Matice do Levčeve dobe, ko se je že pokazala nuja po založbi za izdajanje znanstvenih del v slovenskem jeziku. Jasno je, da takrat začne naraščati tudi delež znanstvenih del in leta 1899 je prvič izdani *Zbornik znanstvenih spisov* izšel kot prvi specialni slovenski zbornik znanstvenih del. Tega pred tem Slovenci še niso imeli, je pa to osnova za razvijanje znanstvene izmenjave z drugimi institucijami po Evropi.

Danes te polemike znotraj Matice ni, ker so njena tradicionalna področja enakopravno obravnavana. Gre za močno filozofsko usmeritev, ki je izrazita od Melikovih časov, leposlovje, za katero skrbi glavna urednica, zgodovinar, nad katerim bdi zgodovinski odsek, prirodoslovno-naravoslovni del, za katerega včasih težje dobimo monografije, ker so naravoslovci bolj nagnjeni k pisanju člankov. Ko se vsi predlogi zberejo, je predlog

letnega programa tak, da so v njem vsa področja upoštevana enakopravno. Pri vsakem področju poskušamo upoštevati čim več, če pa je potrebno program krčiti – ker smo pač vezani na subvencije –, gledamo na to, da so vsa področja v letnem načrtu enakovredno zastopana.

Kozin: Zdaj ste mi delno že odgovorili na naslednje vprašanje, pa vendar: če se ne motim, Slovenska matica izda od petindvajset do trideset knjižnih naslovov na leto, kar ni malo, ob tem pa prireja tudi številne dogodke, ki niso omejeni zgolj na Ljubljano. Kako imate organizirano delo?

Gabrič: Matica deluje skozi odseke; ti – zdaj govorim predvsem o založništvu – oblikujejo svoje predloge knjižnega programa za leto ali več vnaprej. O knjižnem programu nato razpravlja še založniški odsek, ki posreduje predlog programa v presojo upravnemu odboru. Založniški odsek razpravlja o knjižnih izdajah, gospodarski odsek skrbi za gospodarske stvari in se ubada s finančnimi dilemami, potem so tu še filozofski odsek, zgodovinski odsek, naravoslovnotehnični odsek – v okviru slednjega ob drugih knjigah vsakih nekaj let izide bogata knjiga s poudarkom na naravoslovju *Slovenske pokrajine*, kar bi bil velik projekt tudi za večje založbe od Matice – ter odsek za slovenski jezik, ki je začel pripravljati predavanja o vlogi slovenščine in daje predloge za jezikoslovna stališča. Vse to potrjuje upravni odbor, nad celoto bdi glavna tajnica-urednica, ki je nadomestila Draga Jančarja, Ignacija Fridl Jarč. Tudi to, da dejavnost usklajuje in koordinira ženska, je novost zadnjih let. Še enkrat bi rad poudaril, da program nikakor ni naključna “enolončnica”, temveč gre za enakopravno upoštevanje področij, ki jih ima v društvenih dokumentih zapisane Slovenska matica. Tudi pri sestavi kandidatne liste za člane upravnega odbora pazimo na to, da so ta področja približno enakomerno zastopana. Poudaril bi še nekaj ob prej omenjenem, da Matica še vedno nastopa kot društvo. V njej, z izjemo številčno skromne zasedbe na Kongresnem trgu, drugi še vedno delamo kot amaterji, sejin si ne izplačujemo, plačani so zgolj neposredno sodelujoči pri nastajanju knjig ali na dogodkih. Sem bil pa že večkrat vprašan, kako je v službi na Matici, in nemalokrat deležen nejevernih pogledov ob pojasnilu, da sem v službi drugje.

Kozin: Slovenska matica je v drugi polovici 19. stoletja odločilno vplivala na kulturno, literarno in znanstveno dogajanje na Slovenskem. Kakšen vpliv ima po vašem mnenju danes, ko imamo široko razvejeno institucionalno znanstveno in kulturno življenje?

Gabrič: Takega, kot ga je imela, zagotovo ne more več imeti, ker so nekatere osnovne naloge, zaradi katerih je bila ustanovljena, že izpolnjene. Če je bil v 19. stoletju Matičin cilj, da Slovenci dobimo akademijo in univerzo, so se s tem, ko smo to dobili, na te ustanove tudi prenesle tozadevne naloge. Kot vidimo prek nekaterih aktualnih izjav ob določenih družbenih vprašanjih, akademija to zelo dobro opravlja. Za univerze pa tako ali tako vemo, kaj za Slovence pomenijo. Ker se tudi sam ukvarjam s kulturno zgodovino, moram v tujini večkrat odgovarjati na kakšno s tem povezano vprašanje. Običajno namesto odgovora postavim retorično vprašanje, naj mi pokažejo primerljiv dvomilijonski narod, ki je nacionalno osamosvojitve dočakal z nacionalno akademijo znanosti in umetnosti, z dvema popolnima univerzama, z ne vem koliko izdajami slovenskega knjižnega jezika, z nekaj izdajami nacionalnega atlasa in s tretjino zvezkov nacionalne enciklopedije.

To, da ima Slovenska matica v naši družbi še vedno ugledno in pomembno vlogo, pa potrjuje odziv na našo stošestdesetletnico. Večina vabljenih – od predsednice republike do predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti do rektorjev slovenskih univerz in predstavnikov naših sestrskih ustanov, matic – se je odzvala, zelo redki so se opravičili zaradi objektivnih razlogov. Že to nekaj pomeni. Dva predstavnika matic iz drugih narodov sta se čudila, kako nam je uspelo, da se je takega dogodka udeležila predsednica Republike Slovenije. Sam si vprašanja na ta način nisem nikoli zastavil. Vsak, ki razume slovensko kulturno preteklost, bo prihod vrhovnega predstavnika države na tak dogodek, kot je 160. jubilej Slovenske matice, nekako pričakoval. Tako kot se mi je lani, ko smo priredili simpozij ob 100-letnici rojstva prvega predsednika slovenskega parlamenta, Franceta Bučarja, zdelo samoumevno, da bomo za uvodni govor prosili predsednico državnega zbora – in ga je tudi sprejela. Pri tovrstnih zadevah se nikoli ne sprašujemo, kdo je trenutno na tem mestu, temveč gledamo le na ustreznost funkcije. To, da se je predsednica republike odzvala, se meni sploh ni zdelo šokantno, medtem ko so nekateri predsedniki drugih slovanskih matic to ocenjevali kot izjemen poklon države njeni Matici, na kakršnega sami običajno ne naletijo.

Kozin: Katere dosežke Slovenske matice bi izpostavili v zadnjih treh desetletjih?

Gabrič: Dovolite, da se ozrem v zadnja štiri desetletja. Med enega izmed teh dosežkov namreč štejem številne, z aktualnimi temami povezane

dogodke, ki jih prirejamo, to pa ima korenine v osemdesetih letih minulega stoletja. Takrat je Matica organizirala odmevne okrogle mize o muzealstvu, naravni dediščini, skupnih programskih jedrih v šolstvu in še čem. Sprožila je debate, ki so prišle v javnost in vplivale na reševanje zagat. Da ne omenjam različnih dogodkov in simpozijev ob različnih obletnicah ali jubilejih od tedaj do danes. Naj omenim samo simpozij ob 200-letnici ljubljanskega kongresa, s katerim smo opozorili, kaj tak dogodek pomeni za provincialno mesto, kar je Ljubljana leta 1821 bila: z njim je postala politična metropola Evrope ali celo takratnega sveta, začela se je zavedati svojega kulturnega duha in ga začela pospešeno razvijati. Ker sta dve naši knjigi poezije dobili nagrado Prešernovega sklada, naj dodam, da je Matica pred petimi leti z novo zbirko izvirne slovenske poezije zapolnila še eno umetniško področje, ki ga dotlej ni pokrivala. Smo pa menda edini, ki še izdajamo prevodno dramatiko s komentarji, lani smo obnovili izdajanje pred desetletji zamrlega *Zbornika za zgodovino naravoslovja in tehnike*. Naše tematske zbirke so torej mavrica širokega duhovnega spektra.

Kot drugo bi omenil, da smo zelo interdisciplinarni ali multidisciplinarni v prireditvenem programu; na naših prireditvah zberemo zelo različne profile strokovnjakov, pripravljamo dogodke za mlade, na nekaterih prireditvah lahko naletite na preplet različnih umetnosti ali kombinacijo umetnosti in znanosti.

Ne morem mimo Zakona o Slovenski matici, ki nam omogoča osnovno stabilnost. Zakon je v veljavi šest let, in če današnjo situacijo primerjamo s tisto izpred desetih ali petnajstih let, vidimo, da se je število knjig podvojilo, število dogodkov pa je sploh neprimerljivo. To nam omogoča tudi stabilna ekipa. Denar, ki ga dobivamo na temelju Zakona o Slovenski matici, nam je omogočil, da smo bolj mirno zadihali. V zadnjih letih se je ta delež približno s petine znižal na približno šestino našega proračuna, saj smo bili uspešni pri pridobivanju sredstev iz drugih virov, še naprej pa si prizadevamo pridobiti nove sponzorje in nove oblike financiranja.

Dodal bi še, da z dogodki res sežemo v vsak kot, v katerem prebivajo Slovenci – tako znotraj naših meja kot v zamejstvo. Prva pot, ki sem jo opravil kot predsednik, je bila v Monošter, bil pa sem tudi že pri vseh zamejcih, pri Hrvaški, Srbski in Slovaški matici. Zanimivo bi bilo označiti točke na zemljevidu, kje vse smo sodelavci na Matičinih dogodkih v zadnjih petih letih že bili.

Kozin: Slovenska matica je delovala v različnih družbenih ureditvah, doživela je konstituiranje Slovencev kot naroda, osamosvojitve Slovenije,

zdrvela v informacijsko družbo – vmes pa so še Avstro-Ogrska, Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, Kraljevina Jugoslavija, (Socialistična federativna republika) Jugoslavija ... Kako je vse to vplivalo na Matičino osnovno poslanstvo, na njeno identiteto?

Gabrič: Čeprav je bil velik del Matičinih nalog iz njenih začetnih dni že izpolnjen, moramo – kot sem napisal v uvodniku ob naši 160-letnici – ostati odprti za nove ideje. Nove ideje bodo prinašali novi, sveži, mladi ljudje, kar pomeni, da se moramo tisti, ki mislimo, da smo svoje načrte že izpolnili, umakniti mlajšim. Sam, na primer, nisem domač v družbenih omrežjih, se bomo morali pa še tu ozreti za novimi možnostmi. A ne kot možnost za igrčkanje, temveč zato, da večne teme, ki jih umetnost in znanost prinašata, predstavimo še v tej luči.

Matica je lahko toliko let preživela zato, ker tudi v kriznih letih ni nehala iskati poti k novim izzivom in ker se je uspešno prilagajala spreminjajočemu se duhovnemu okolju. Pri tem pa se ni odrekla temeljnemu poslanstvu, da mora vsak njen projekt prinesiti nekaj novega, svežega, nepozabnega.

Kozin: Kakšni izzivi in načrti so pred vami v bližnji prihodnosti?

Gabrič: Idej je kar nekaj, a obstajajo tudi omejitve, že omenjene finančne in kadrovske narave. Sedanji program je po mojem mnenju za tri- do štiričlansko zasedbo “čebelic” na Slovenski matici že preobsežen. Obseg programa se je v zadnjega pol desetletja toliko povečal, da se bo treba vsaj za trenutek ustaviti in premisliti, kje postaviti nove meje. Načrti prenove notranjih prostorov domovanja v središču Ljubljane so povezani s stroški, ki jih trenutno ne zmoremo, zato se velja bolj osredotočiti na majhne korake. Je pa že nova preobleka naše dvorane za našo 160-letnico pokazatelj, da se tudi z majhnimi koraki nekam pride.

Bolj kot preobleka sama pa je pomembna vsebina. Novosti in nove ideje pravzaprav ne vplivajo na že davno zastavljeni cilj – zapolnjevati pomemben del slovenskega duhovnega prostora. Dokler ljudje še posegajo po naših knjigah – in številke o prodaji so zaenkrat spodbudne – in dokler so naša domača dvorana in dvorane, v katerih gostujemo, tako obiskane, kot so, je treba slediti temu cilju in k dejavnostim pritegniti čim več novih članov.